

Progoni vještica u Hrvatskoj

Čupić, Ana

Undergraduate thesis / Završni rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Department of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Hrvatski studiji**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:682009>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-07-18**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
HRVATSKI STUDIJI

Ana Čupić

PROGONI VJEŠTICA U HRVATSKOJ

ZAVRŠNI RAD

Zagreb, 2018.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
HRVATSKI STUDIJI
ODSJEK ZA KROATOLOGIJU

ANA ČUPIĆ

PROGONI VJEŠTICA U HRVATSKOJ

ZAVRŠNI RAD

Mentor: doc. dr. sc. Viktorija Franić Tomić

Zagreb, 2018.

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Malleus maleficarum – Malj koji ubija vještice.....	2
2.1. Postoje li vještice.....	2
2.2. Sudski procesi	2
2.1.2. Metode pokretanja sudskoga procesa.....	2
2.1.3. Procesu torture	4
3. Ugovor s đavlom	6
3.1. Počeci vjerovanja u čarobnjaštvo	6
3.2. Razdoblje velikih progona vještica u Hrvatskoj	7
3.3. Prestanak progona vještica u Hrvatskoj	9
4. Đavlu zapisane – o vješticama u Zagrebu i Hrvatskoj	10
4.1. Prve zagrebačke vještice	10
4.2. Vještičje masti, ljubavni napitci i začarano oružje.....	10
4.3. Kako prepoznati vješticu	11
4.4. Torture	12
5. Zaključak.....	15
Literatura	16

1. Uvod

Cilj ovoga rada jest uvesti čitatelja u svijet masovnih progona vještica u Hrvatskoj. Za početak će se odgovarati na pitanje jesu li vještice uopće stvarne, kako je počelo vjerovanje u čarobnjaštvo, a napose i u vještice. Uvod u ovu temu ponudit će djelo *Malleus Maleficarum* koje odgovara na to pitanje. Osim pitanja postoje li vještice rezimirat će se tko su osobe koje su smatrane vješticama, njihov položaj u društvu i spol.

Sagledat će se odnos i povezanost kršćanske teologije i čarobnjačkih djela.

Nadalje, ovo djelo nudi uvid u početke sudskih procesa i osuda u Europi. Utvrdit će se sličnosti i razlike u progonima u Europi i Hrvatskoj; događaju li se progoni u isto vrijeme i na isti način, koje su razlike u sudskim procesima i razlike u torturama.

Detaljno će se objasniti izgled sudskoga procesa. Odgovarat će se na pitanja poput: što je potrebno za početak sudskog procesa, tko sudjeluje u njemu, tko donosi odluke o optuženoj osobi, na koji način i po kojem zakonu. Zatim tko je odgovoran za provođenje sudske odluke, gdje se ona obavlja i koje sve osude za čarobnjačka djela postoje.

Bit će govora o prvim poznatim vješticama u Hrvatskoj, načinu života vještica i njihovim navikama. Obraden je i odnos između vještice i đavla, vrsta njihove povezanosti i kako je do nje došlo.

U radu će se spominjati družba vještica, njihova mjesta sastanka te što se tada događa. Obradena su i čarobnjačka djela odnosno pravljenje raznih vještičjih masti i napitaka te je objašnjeno na koji se način upotrebljavaju i koja je njihova svrha.

Detaljno će se objasniti tortura kroz koju je optuženik prolazio. Tijek priprema za samu torturu, načini provođenja torture, instrumenti odnosno sprave koje su korištene za izvršenje torture.

Rad sadrži i opise progona u Hrvatskoj od prvih godina provođenja progona, preko razdoblja masovnih progona pa sve do prestanka progona u Hrvatskoj.

Zaključno, obradit će se na koji je način došlo do prestanka progona vještica u Hrvatskoj.

2. Malleus maleficarum – Malj koji ubija vještice

2.1. Postoje li vještice

Djelo započinje teorijom da vjerovanje u čarobnjaštvo odnosno u vještice ne potječe iz katoličke vjere. Kršćanski nauk uči ovo: „Svako tko vjeruje da se neko stvorenje može promijeniti na bolje ili gore, ili preobraziti u neku drugu spodobu ili kakvo drugo obličje, osim djelovanjem samoga Stvoritelja, gori je poganina i heretika.“¹

Tri heretičke zablude:

1. U magiju vjeruju samo oni koji čarobnjaštvo smatraju prirodnom pojavom.

U ovoj zabludi radi se o tome da Bog postoji, a isto tako postoji i Vrag. Bog je nadmoćniji i uvijek pobjeđuje, iako ljude zna zadesiti neka loša sudbina. Za tu, lošu sudbinu, kriv je Vrag. Ljudska mašta je ponekad toliko velika da ju se zamjenjuje stvarnošću i tako dolazi do vjerovanja u čarobnjake i vještice.

2. Vještice postoje, ali čarolija je proizvod mašte.

3. Čarobnjaštvo je proizvod mašte, ali možda vrag doista surađuje s vješticom.

Kao što same tvrdnje govore, ljudi vjeruju u vještice, vruga, Boga ali ne i u čarobnjaštvo. Vještica može izazvati određene učinke, ali oni nisu stvarni nego proizvod naše mašte. Ako neko zlo, npr. bolest, pogađa određenu osobu vještica će sebi umisliti da je to zlo proizašlo iz njezinog čaranja.

Nasuprot kršćanske teologije koja uči da vještice i čarobnjaštvo ne postoje stoji kršćanski nalog da se vještice treba ubijati zbog njihove povezanosti s đavlom i nakane da šire zlo svijetom.

2.2. Sudski procesi

2.1.2. Metode pokretanja sudskoga procesa

Postoje tri metode pokretanja sudskoga postupka. Prva je podizanje privatne tužbe. Tužitelj prilaže dokaze i prihvaća odgovornost snošenja kazne ukoliko ne uspije dokazati svoje optužbe. U drugoj metodi osoba anonimno optužuje drugu osobu zbog čarobnjaštva. Prva osoba za to nema dokaze, ne želi se uplitati u sudski postupak i ne odgovara pred sudom ukoliko se ne uspije dokazati ono za što se tereti optuženika. Treća metoda jest pokretanje postupka bez optužbi već na temelju glasina o postojanju vještice u nekome mjestu. U tom slučaju sudac mora postupiti prema službenom protokolu, a većinom je zahtjev za progonom podnijela neka stranka.

¹Institutoris, Sprenger 2006: 79-80

Postupak suđenja započinje javim pozivom koji se vješao na vrata crkve ili gradske vijećnice u kojem piše da se pozivaju svi ljudi koji poznaju nekog čarobnjaka ili vješticu da to ne taje. Ako netko zataji poznanstvo s nekim od navedenih prijeteći mu ekskomunikacija. Prilikom podnošenja izjave pojedinca u kojem stoji da zna neku osobu koja se bavi čarobnjaštvom mora biti prisutan bilježnik i četiri čestite osobe. Izjava se podnosi pismeno ili se mora vjerno usmeno izložiti. Nakon toga pokreće se postupak. U samome postupku vrlo su bitni svjedoci. Optuženik ne smije znati tko je svjedočio protiv njega da mu ne bi čarolijama učinio nešto nažao. Mora se provjeriti jesu li optuženik i svjedok u osobnom neprijateljstvu kako ne bi došlo do lažnog svjedočenja. U većini slučajeva radilo se o dva svjedoka kojima se podudara priča u glavnini slučajeva za koje se tereti optuženika, ali protiv njega se ne vodi odmah sudski proces. Za njega se prvotno određuje razdoblje čišćenja u kojem se mora javno odreći hereze.

Ako dođe do glasina da u nekome mjestu živi osoba za koju se sumnja da je vještica, sudac može prisiliti više uglednih ljudi da daju iskaz, no ako se protive davanju iskaza ili zaklinjanju da će govoriti istinu, smatrat će se da su heretici odnosno nevjernici.

Heretik može svjedočiti protiv heretika, a vještica može svjedočiti protiv vještice. To je dopušteno samo u koristi optužbe, a ne obrane. Ovakvo svjedočenje dopušteno je ako nema drugih, uglednih svjedoka.

Nakon prikupljenih iskaza, dokaza i ugleda optuženoga postavlja se pitanje treba li tu osobu zatvoriti u pritvor ili pustiti na slobodu uz jamstvo i obavezu da se odazove na ponovno ispitivanje. U većini slučajeva sudac je odlučivao na temelju prikupljenih dokaza, iskaza i ugleda osobe. Što je optužba bila slabija to su postojale veće šanse da se osuđenika pusti na slobodu. Prije toga bi se osobi provjerilo mjesto stanovanja u potrazi za nekim novim dokazima. Važno je spomenuti razliku između odlaska u pritvor i odlaska u zatvor. U pritvoru se zadržavaju osobe koje nisu još optužene, a u zatvoru su osuđene osobe. Prilikom lakših optužbi optuženika se većinom puštalo na slobodu, ali on je morao obećati da neće napuštati mjesto stanovanja osim ako ga sud ne pozove na ponovno ispitivanje.

Optuženik ima pravo na branitelja. Branitelj mu se dodjeljuje te on nije upoznat s identitetima svjedoka, ali je upoznat sa sadržajem njihovoga iskaza. Nadalje, branitelj mora biti vjeran istini, ne smije iznositi nikakve lažne dokumente niti pozivati lažne svjedoke.

Nakon svih prikupljenih dokaza i saslušanja optuženika sudac odlučuje o njegovoj sudbini. Ako postoje jaki dokazi protiv optuženika, a on je u svojim iskazima kolebljiv, sudac će vrlo vjerojatno odlučiti da će provesti ispitivanje u mukama kako bi optuženik priznao svoje grijeh. Sudac također može poslati optuženika u zatvor, a tamo bi optuženika trebali posjetiti

prijatelji i ostali časni ljudi koji bi ga pokušali nagovoriti da prizna svoje zločine za koje ga se tereti. Njima je rečeno da, ako optuženik prizna svoje grijeh, neće dobiti smrtnu presudu, nego neku drugačiju vrstu kazne.

2.1.3. Procesi torture

Nakon što prođe razdoblje zatvora odnosno držanje osobe u neizvjesnosti, ako optuženik i dalje ne prizna herezu on će se podvrgnuti torturi. Ta tortura bit će blaga, bez prolijevanja krvi. Prije procesa torture optuženik se mora skinuti. Ako se radi o ženi, druge čestite žene odvest će ju u njezinu ćeliju gdje će joj pomoći da se skine i utvrditi skriva li među odjećom neka od čarobnjačkih oruđa. Vjerovalo se da je čarobnjačko oruđe napravljeno prema uputama demona, a za izradu oruđa koristili su se udovi nekrštene djece. Nakon što je optuženik lišen oruđa dovest će se natrag pred sud. Sudac će pokušati još jednom nagovoriti osobu da prizna svoje grijeh. Ako sudac ne dobije priznanje, krvnik će optuženika zavezati užem i odvesti na jednu od sprava. O vrsti sprava bit će govora u nastavku.

Nakon torture na jednoj od sprava, optuženik se vraća pred suca gdje ga ovaj ponovno nagovara na priznanje zločina. Ako ne dođe do priznanja optuženik ide na sljedeću spravu za torturu i vraća se pred suca. Taj postupak se ponavlja sve dok optuženik ne prizna svoju krivnju.

Ako se vještica na zlu glasu tereti nepobitnim dokazima, od smrtne presude može se spasiti tako da pruži dokaz koji će dovesti do osuda drugih vještica. Na taj način dobiti će osudu na doživotnu tamnicu uz kruh i vodu. Naravno, vještica nije bila upućena u takvu vrstu kazne, nego joj se obećavala neka slabija pokora za zlodjela, primjerice progonstvo.

Treba napomenuti da ova knjiga sadrži propise koji su određeni za europske zemlje, a ne konkretno Hrvatsku. Međutim, hrvatski sudski procesi uvelike izgledaju kao i ostali europski, a u doba velikih masovnih progona nema razlike među njima. U oba procesa primjenjivao se zakon o davanju iskaza, skupljanju dokaza, torturi, a na posljetku i primjena smrti. Prividno se optuženicima uvijek davala mogućnost pomilovanja, neke blaže kazne samo kako bi se iz njih iznudilo priznanje za sudjelovanje u čarobnjačkim djelima. Većina žena priznala bi bavljenje čarobnjaštvom iako to zaista nije radila u nadi za manjom kaznom i iz straha da ne bi neki uglednik svjedočio protiv nje, a tako bi zasigurno dobila smrtnu presudu.

Saslušanje vještica bio je poseban proces. Vjerovalo se da je vrag uvijek uz svoje podanice. Soba se škropila svetom vodom, a prilikom saslušanja vještica je uvijek bila okrenuta leđima sucu da ne bi mogla napraviti neku čaroliju. Neke od njih branile su se šutnjom. Prije ispitivanja svlačile su se do gola kako bi se provjerilo ima li možda neku vrstu zaštite na sebi.

Neke vještice su priznavale da su kuhale udove nekršenog djeteta i miješali ih s biljem. Pomoću tog pripravka navodno nikad nisu mogle priznati svoja zlodjela.

Postojale su tri vrste presuda: tijekom parnice, konačna i nalažuća. Presuda tijekom parnice događala se ako u tijeku suđenja nenadano dođe do posrednih optužbi. Tad im se ne sudi za glavno zlodjelo, nego su dosta posredne optužbe za osudu. Konačna presuda je ona koja se donosi zbog glavne točke presude, a nalažuću presudu nalaže niži autoritet na nalog višeg.

Postojale su tri sumnje u slučaju hereze: laka, teška i izrazito teška. U slučaju lake sumnje već kažnjena osoba ne može biti ponovno kažnjena. Teška sumnja može se pobiti samo čvrstim dokazima, a izrazito teška sumnja ne može se ukloniti.

Konstrukcija svake sudske presude sastojala se od priznanja, iskaza i dokaza. U nastavku rada obrazložiti će se sudski proces u Hrvatskoj.

3. Ugovor s đavlom

Djelo Vladimira Bayera uvodi u početak vjerovanja u čarobnjaštvo. Pratit će se prilike koje su snašle državu u samim počecima čarobnjaštva i procese sudskih postupaka u kojima se odlučivalo o sudbinama vještica. Također, izložit će se kako se sudski postupak mijenjao kroz vrijeme i prilike. Opisivat će se masovni progoni, različiti načini torture, a zaključno govorit će se o prestanku progona čarobnjaka u Hrvatskoj.

3.1. Počeci vjerovanja u čarobnjaštvo

U ovome poglavlju pratit ćemo nastanak vjerovanja u realnost čarobnjaka odnosno vještica. Od najstarijih vremena čovjekovoga postanka vjeruje se u postojanje nečega nadprirodnoga, nečega magičnoga i tajanstvenoga što nadilazi ljudsku moć i razumijevanje. Kao primjer navest ću Grke i njihovu vjeru u božanstva te mitska bića. Vjerovali su u Zeusa, Heru, Afroditu, Apolona i njihove natprirodne moći. Spomenut ću i Kentaura – polukonja, polučovjeka.

Početak čarobnjaštva u Europi kao i u Hrvatskoj dogodio se oko 13. stoljeća. Ono se počelo promatrati kroz odrednice djela *Petra Lombarda, Sentencije*. U ovom djelu *Lombard* postavlja temelje skolastičke teologije. „U skolastici su se sjedinili antički logicizam i kršćanski nauk.“² Skolastička teologija iznimno je bitna jer se s vremenom uključila u mišljenje inkvizitora, osobe koja je vodila sudski postupak protiv čarobnjaka. Na temelju skolastičkoga mišljenja zasnivani su veliki progoni vještica u Europi.

Sudbeni progon čarobnjaka u Hrvatskoj susrećemo od 13. pa sve do kraja pedesetih godina 18. stoljeća. Zanimljiv je podatak da danas među starijom populacijom poglavito na selima, iako nije isključena niti mlađa populacija, vlada mišljenje da čarobnjaštvo još uvijek postoji.

Hrvatsko čarobnjaštvo obuhvaća dvije epohe unutar razdoblja progona čarobnjaka. „Imamo najprije jednu epohu, u kojoj i kod državne vlasti prevladava narodno shvaćanje o tome zločinu, prema kojem se tu radi o nanošenju teških šteta ljudima putem neke tajanstvene moći čije podrijetlo nije pobliže određeno.“³ Razlika između prve i druge epohe u Hrvatskoj je način shvaćanja i provođenja sudskih procesa između dvije epohe. Druga epoha započinje u 17. stoljeću, a njome se približavamo europskim zemljama u relativno istim tumačenjima i osuđivanjima čarobnjaštva.

²<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=56470>

³Bayer 1982: 216

3.2. Razdoblje velikih progona vještica u Hrvatskoj

Prvih desetljeća 17. stoljeća došlo je do velikoga preokreta u progonu vještica. Naime, od tad se počinje primjenjivati tortura kao jedini i isključivi način saznavanja istine odnosno priznanja zločina izvođenja čarobnjačkih djela. Primjena torture zamijenila je druge načine priznanja kao što je npr. zakletva o prestanku vršenja čarobnjačkih djela. O tome je bilo više riječi u djelu *Malleus Maleficarum*. U ovome djelu spominje se sudski proces Jele Magdalenić. Ona je svoj san zamijenila stvarnošću. Vjerovala je da su vještice došle po nju, namazale je vještičjom mašću i odvele sa sobom. Ovaj iskaz bio je dovoljan sucu da je osudi na smrt. Mnogo je ovakvih primjera u kojima optuženici zamjenjuju san sa stvarnošću. Pri takvome priznanju obično bi ih sudac osudio na smrt jer ne bi pomislio da je takva priča samo iluzija, plod nečije mašte. Za vrijeme torture kroz koje su vještice prolazile morale su priznati da su imale spolni odnos sa đavlom. Na ispitivanju bi detaljno pričale kako je taj odnos izgledao i gdje su se družili. Suci nisu bili zadovoljni samim priznanjem. Zahtijevali su da vještice priznaju da su grupno općile sa đavlom za vrijeme njihovih tajnih sastanaka. Suci su zahtijevali što fascinantniju priču. O tome više riječi poslije.

Torture su bile toliko neizdržive da je većina optuženica priznavala spolni odnos sa đavlom. On bi se navodno pojavljivao u liku njihova muža. Opisivale su kako su znale kad opće s mužem, a kad sa đavlom. Govorile su da su znale prepoznati spolno općenje sa đavlom jer su njegovo sjeme i ud uvijek bili hladni.

Početak progona vještica odnosno sudski procesi započinjali su uvijek optužbama. Povodi za procese bili su iskazi u kojima tužitelj navodi da je pojedina osoba izvršavala čarobnjačka djela, a zbog tih djela netko je završio povrijeđen. Pri ispitivanju optužene osobe zahtijevalo se da oda ostale članice svoje družine. Optužena je odavala članice, a svaka od njih završavala je svoj život na isti način, smrću. Nakon nekog vremena samo iskaz nije bio dovoljan dokaz da se osobu osudi. Tražile su se osobe koje su svjedočile čarobnjačkim djelima da bi se optužena osoba mogla osuditi.

U Hrvatskoj su postojale tri vrste suda koji su odlučivali o sudbinama vještica; slobodni kraljevski sud, županijski sud i vlastelinski sud. Svi sudovi su sudili po jednakim zakonima. *Autorsko načelo* odnosno formalna tužba morala se podnositi isključivo sudu i na taj način se započinjao sudski postupak. Prvenstveno bi se skupljali dokazi protiv optužene, a zatim bi uslijedila istraga. Istraga se sastojala od saslušanja pod zakletvom određenoga broja svjedoka. U procesu istrage, optužena i osobe koje su govorile u njezinu korist, u pravilu nisu prisustvovala saslušanju pred sudom. Ova vrsta istrage naziva se *inkvizicija*. Nakon istrage, optuženoj osobi uručen je poziv na sud. Čim je bilo dokaza protiv neke osobe ona se smještala

u pritvor stoga je tamo primila poziv. Nakon poziva uslijedilo je ispitivanje odnosno tortura. O metodama kojima se provodila tortura naknadno nešto više.

Ograničenje torture je postojalo, ali se nije poštovalo. Mnogi optuženi umrli su za vrijeme torture ili neposredno nakon nje. Također, nije se poštovalo pravilo koje glasi da nakon torture treba proći 24 sata da bi se optuženog smjelo ponovno ispitati. Suci bi ispitivali optuženog odmah po završetku torture. U trenutku velikih bolova koje su optuženici osjećali, stanja šoka i abnormalnog psihičkog stanja, optuženici su iznosili fascinantne priče o svojim čarobnjačkim djelima, sastancima s ostalim vješticama, spolnog općenja sa đavlom i drugim djelima za koja su ih optužbe teretile. Ako se optuženika ispitivalo 24 sata nakon torture, a on je sve priznato na torturi porekao, nije bilo drugog rješenja nego osloboditi optuženu osobu. U Hrvatskoj je vrlo mali postotak ljudi bio oslobođen od optužbi za čarobnjaštvo. U većini slučajeva, ako bi osoba porekla dani iskaz, prolazila bi kroz ponovnu torturu. Kao što je navedeno, suci su rijetko donosili oslobađajuće presude. *Otpuštenje ispod suđenja* termin je koji se koristi za vještice koje su ipak uspjele ishoditi oslobađajuću presudu. One su morale dati jamstvo da se više neće baviti čarobnjaštvom i da će se odazvati na svaki mogući daljnji poziv suda u svezi s nekom budućom istragom. One vještice koje nisu dobile oslobađajuću presudu osuđene su na smrt. Većinom su spaljene ili pogubljene. Paljenje se vršilo tako što su vještici prvo odrubili glavu, a ostatak njezinog tijela palio bi se na lomači. U Varaždinu i Turopolju vještice su se prije spaljivanja gušile konopom. Ponekad su se vještice spaljivale žive. U slučaju da vještica umre u zatvoru od posljedica torture iščekujući svoju presudu, tužitelj bi predlagao da se njezino tijelo spali.

Žrtve masovnih progona su žene. Rijetko koji muškarac bi se optužio za povezanost sa čarobnjaštvom. Bayer navodi da razlog općega narodnoga vjerovanja u žene-vještice leži u davnoj podijeljenosti posla između žene i muškarca. Naime, žena je uvijek bila ta koja se brinula o bolesnima i liječila ih pomoću ljekovitih biljnih pripravaka koje je sama pripremala. No, nije bilo dovoljno optužiti ženu za čarobnjaštvo samo zbog toga što se bavila pripremanjem ljekovitoga bilja. Najčešći razlog za sumnju da se netko bavi čarobnjaštvom jest *zla prijetnja*. Tijekom svađe žena je vjerojatno nekome poželjela da ga snađe neko zlo, a ako bi se nakon nekog vremena ta prijetnja dogodila, žena bi postala osumnjičena za bavljenje čarobnjačkim djelima. „U procesu protiv Bare Petruša iz 1749. god. dolazi do izražaja ista ideja koja leži u osnovi 'zle prijetnje', ali u jednom daleko strašnijem obliku. Brojni svjedoci u tom procesu tvrde, a sud im u cijelosti vjeruje, da im je optužena Bara čarobnjačkim putem automatski nanijela štetu kadgod su joj oni nešto učinili krivo, a da im ona uopće nije niti

zaprijetila.“⁴

Zapisane su i prijave čarobnjačkih radnji koje su se događale u snu nekoga od tužitelja.

Kao što je navedeno, procesi su se vodili većinom protiv žena i to žena koje pripadaju nižem staležu. Sudski procesi vodili su se čak i protiv trudnica. One su u zatvoru, u okovima čekale rođenje svoga djeteta, a nakon toga išle su na torturu. Poznat je i podatak da je slijepa starica prošla pakao torture. Ako su seljaci pokušali osuditi nekoga iz svojega staleža za čarobnjačka djela (suci su mogli biti samo pripadnici višeg staleža) osuđivani su na smrt ili su dobili vrlo stroge tjelesne kazne zbog nepoštivanja suda i samostalnoga donošenja odluka.

Hrvatski procesi protiv čarobnjaka odgovarali su procesima koji su vođeni u ostalim europskim zemljama.

3.3. Prestanak progona vještica u Hrvatskoj

Prvi zapisi o prestanku progona vještica u Hrvatskoj vežu se uz 1758. godinu i Mariju Tereziju. Vjerovalo se da je njezin dekret zaslužan za ukidanje progona. Daljnjim istraživanjem došlo je do zaključka da je taj dekret krivo protumačen te da 1758. godine nije donesena odluka o okidanju progona. Točan sadržaj dekreta Marije Terezije nije poznat, ali je spominjao čarobnjaštvo. Marija Terezija je vjerovala u postojanje đavla i ljudsku povezanost s njim, a to je službeno objavila u *Zakonu o kaznenom sudskom postupku* iz 1768. godine. Ipak, 1740. godine donijela je odredbu da se sve optužbe moraju poslati u Beč kod nje na kontrolu i ne može se donositi presuda bez njezinoga dopuštenja. Ta odredba nije vrijedila za Hrvatsku. Nakon desetak godina, Marija Terezija pokazala je zanimanje i za sudske postupke koji su se vodili u Hrvatskoj i donijela je odredbu sličnu onoj iz 1768. godine koja je vrijedila za Hrvatsku. Prve vještice iz Hrvatske otišle su na kontrolu u Beč 1758. godine. Radilo se o tri vještice za čiju osudu su dokazi skupljani u Hrvatskoj. Nakon temeljne kontrole u Beču odlučeno je da su te vještice nevine. Vratile su se u Hrvatsku i omogućen im je normalan ostatak života. Sudski dokumenti iz 1758. godine govore o vještici po imenu Herucina. Ona je optužena za čarobnjačka djela i osuđena je na torturu iako je njezin branitelj upozorio da je to nepoštivanje volje Marije Terezije. Carica upućuje pismo banu Franji Markoviću u kojem nalaže da se Herucina pošalje u Beč na dodatnu kontrolu. Herucina je oslobođena optužbi, a pismo upućeno banu sadržavalo je jedno bitno naređenje: niti jedan sud u Hrvatskoj ne smije voditi proces protiv čarobnjaštva bez dozvole carice. Tim naređenjem neposredno je došlo do ukinuća progona vještica u Hrvatskoj. Progon nikad nije službeno ukinut nego su procesi progona izumrli.

⁴Bayer 1982: 298

4. Đavlu zapisane – o vješticama u Zagrebu i Hrvatskoj

U ovome djelu prati se progon vještica u Zagrebu i Hrvatskoj. Tomislav Hruškovec započeo je svoje djelo naslovom *Umjesto uvoda* u kojem govori da od davnina potječe vjerovanje ljudi u neke više sile, neka viša bića.

Kao i preostala djela, i ovo se bavi postankom vještica, dokazima o samim vješticama i njihovoj torturi.

4.1. Prve zagrebačke vještice

„Prve viesti o progonu vještica nalazimo u Hrvatskoj polovinom XIV. vieka i to u sudbenih zapisnih grad Zagreba...“⁵

Alica i Margareta bile su prve zagrebačke copernice, odnosno vještice. Njih se pozvalo na suđenje već 17. ožujka 1360. godine. Suđenje se vršilo na Griču, tadašnjem slobodnom kraljevskom gradu, u prisutnosti šest svjedoka. Ove dvije vještice nisu dobile nikakvu kaznu. Upozorene su da moraju prestati sa čaranjem, a ako ponove svoje zločine bit će bez suda i obrane osuđene na spaljivanje na lomači. Ovako se sudilo osobama koje su optužene za čarobnjaštvo u ranom i srednjem vijeku. Kao što je prethodno navedeno, u djelu *Ugovor s đavlom* piše kako suđenje čarobnjacima u Hrvatskoj prolazi kroz dvije etape. U prvoj etapi ovo je primjer kako se sudilo.

„Ako nije zatečen na djelu i ako nije priznao svoj zločin, tuženi se od 'optužbe' 'čistio' na ovaj način: prisegom pred poštenim ljudima, koji su opet privoljeli prisegnuti o njegovu čestitost, tuženi bi se oslobađao od krivnje.“⁶

Ovakva presuda bila je mizerna naspram onih, iz druge etape, koje su čarobnjaci dobivali u doba masovne inkvizicije.

4.2. Vještičje masti, ljubavni napitci i začarano oružje

Vještičja mast bila je iznimno važna stvar za svaku vješticu. Barem su tako ljudi vjerovali. Mast se pripremala od tvari biljnog podrijetla, a smatralo se da vještice pomoću te masti odlaze na sastanak s ostalim vješticama. S obzirom da je mast napravljena od biljnih tvari vjerovalo se da ima halucinacijski učinak te da pomoću njih vještice dobivaju moć letenja. Nakon nekog vremena masti su postale toliko važne da je postojalo mišljenje da postoji mast koja omogućuje konverzaciju s vragom. Mast, odnosno posjedovanje iste, je bila

⁵Tkalčević 1981: 84

⁶Hruškovec 1998: 18

prva stvar o kojoj se raspravljalo na sudu.

Hruškovec navodi da su masti bile neiscrpna nadahnuća ljudske mašte. Ona se spremala od raznih sastojaka, od ptičje krvi, trave, životinjskoga sala, a jedan navod čak govori da su vještice uzele nerođeno dijete iz utrobe majke i skuhale ga.

Od najstarijih vremena vjerovalo se u postojanost ljubavnih napitaka. Niti oni, dakako, nisu zaobišli vještice. Ljubavni napitci koristili su se da vam naklonost pokloni osoba koja inače to ne bi napravila, ali i kako bi omeli nečiju ljubavnu sreću. Korištenje napitka je išlo čak do te granice da su ga ljudi, većinom djevojke, kupovale kao pomoć da bi se zadržala voljena osoba. Tada se napitak stavljao kao oblog, a nakon njegove primjene tijelo bi dobilo crvene mrlje i osip, a to su bili simptomi tadašnje najraširenije spolne bolesti, sifilisa.

Začarano oružje u doba vještica funkcioniralo je tako da, ako ga posjedujete, sigurni ste. Vi ste neranjivi i nepobjedivi, a vaš protivnik osuđen je na smrt, ili barem ranjavanje. Ovo oružje, u bilo kakvom obliku, bilo je iznimno popularno među vojnicima. Iako su ljudi bili katolici, više su vjerovali ovakvoj vrsti zaštite nego npr. medaljonima, slikama, križevima i ostalim stvarima pa makar one bile posvećene svetom vodom.

4.3. Kako prepoznati vješticu

Vještice su se oduvijek usko povezivale s vragom i nevjerništvom. Zasižno jedno od važnijih pitanja je bilo kako prepoznati vješticu. U Švicarskoj se, krajem 15. stoljeća, vjerovalo da onaj tko sklopi ugovor s vragom mora zasižno imati i neko vidljivo obilježje na koži. Taj tzv. *đavolji pečat* davao je, kako se vjeruje, vješticama natprirodnu moć da mogu podnijeti sve vrste tortura, čak i one najgore. Kako bi pronašli pečat, okrivljeniku ili okrivljenici brijali su se svi dlakavi dijelovi kože, uključujući i kosu. Dok se pečat tražio po tijelu okrivljenika, prostor u kojemu su se nalazili škropio se svetom vodom jer se vjerovalo u prisutnost vruga pri torturama. Kad su pronašli neku vrstu madeža ubadali bi velike igle u ta mjesta. Vjerovalo se da ako iz mjesta uboda ne potekne krv, okrivljenik zasižno pripada đavlu.

Osim *đavoljega pečata* tražili su se i dokazi o čarobnjaštvu pod jezikom i pod dojckama. Djelo *Đavolu zapisane* uključuje brojne primjere sa suđenja u kojima vještice pod teškim torturama priznaju da ih je vrag obilježio. Autor dakle spominje Helenu Miherić koja priznaje da ju je vrag u zelenoj opravi ubo ispod srca i tako ju zapečatio. Marijana Vugrinec pred sudom govori da ju je vrag po imenu Lucifer drugi put pečatio prurušen u psa koji ju je nestašno šapom udario po prsima. U slučaju Barice Petruše i spomenute Marijane Vugrinec došlo je do priznanja iako krvnik nije mogao pronaći *đavolji pečat* na tijelu optuženica. Nakon što krvnik

nije pronašao pečat, vršila se tortura na njima jer se vjerovalo da pečat može biti i skriven. One su pod strašnim mukama priznavale, odnosno izmišljale na kojem se dijelu tijela taj pečat nalazi. No, čak niti to nije bilo dovoljno. Sudci su zahtijevali da im se ispriča detaljno kako je taj pečat nastao, iako nije vidljiv. Priče su morale biti što uzbudljivije, misterioznije i napose fantastične. Naravno, trebalo je ispričati tu priču tako da ona bude što vjerodostojnija, u skladu sa znanjima o čarobnjaštvu koje su tada ispitivači posjedovali. To se sve odvijalo pod strašnim torturama koje su prolazili osuđenici.

Osim pod dojčkama, *đavolji pečat* nalazio se i pod jezikom. U slučaju jedne od optuženica na kojoj također nije bio vidljiv madež ili mrlja, pod torturom je priznala da ju je đavo obilježio ispod jezika. Krvnik je zatim kliještima iščupao njezin jezik i utvrdio da se zaista, bez sumnje, radi o *đavoljem pečatu*. Traganje za *đavoljim pečatom* od strane krvnika ide toliko daleko da osim što okrivljenike svlače do gola jedan zapis govori da je pečat pronađen u samoj stidnici žene.

4.4. Torture

U ovome poglavlju sagledat ćemo opise i načine tortura koje je obradio Tomislav Hruškovec.

Podatak iz djela Ivana Kitonića – *Metodičko vođenje sudskoga procesa* govori da su se torture primjenjivale najviše u procesu protiv onih najsiromašnijih, seljaka. Nadalje, Kitonić navodi da, iako je tortura bila najprimjerenija kazna, ona se mogla provoditi samo ako se optuženiku dokaže da je kriv. Kriv je ako ima svjedoke koji su ga zatekli u obavljanju neke radnje ili ako optuženik sam prizna zločin za koji ga se tereti. U našim krajevima nije se poštovao taj zakon. Suci su ponovljena mučenja zakazana za sutra dan ili čak par dana poslije nazvali jednostavno nastavkom torture i to je za njih bila samo jedna tortura, pošto je vršenje više tortura bilo zabranjeno.

Prije početka traženja *đavoljeg pečata* na tijelu okrivljenika, krvnik je sa svojim pomoćnicima pokušavao iznuditi priznanje za zločine na lijep način. Prvo ih je nagovarao konverzacijom i lijepim riječima, a kad to ne bi uspjelo počeo je pokazivati sprave za mučenje. Osuđeniku je detaljno opisao svaku spravu i ono što će mu ta sprava učiniti. Pokušavao je zastrašivanjem iznuditi priznanje, ali to obično nije uspijevalo.

Ako nakon konverzacije i zastrašivanja krvnik ne dobije priznanje kreće pregled tijela osuđenika i traženje *đavoljega pečata* koje je već spomenuto.

Ako nakon potrage za *đavoljim pečatom* još uvijek nema priznanja uslijedio bi lakši oblik

torture. Jedan od lakših primjera torture jest vezanje ruku i nogu optuženiku. Ruke i noge su vezali tankim konopom od strune i konjskog repa tako da bi pilili kožu čak do kostiju pri potezanju konopa. U otvorene rane sipali su sol s paprikom. Nakon ove blage torture većinom i dalje nije bilo priznanja. Uslijedio je odmor pa nastavak blagih tortura.

Sljedeća tortura je tzv. *palčenica*. Palci se postavljaju unutar sprave između dvaju metalnih ploča na kojima su s unutarnje strane postavljeni čavlići. Čavlići su pomoću valjaka stezali meso i drobili kosti. Nakon palca na redu je bio kažiprst, zatim srednji prst i tako redom. Niti ova tortura nije bila uspješna. Zločini se nisu priznavali, barem ne oni glavni. Nakon ovih jednostavnijih tortura prelazilo se na one teže.

Jedan od načina torture bio je taj da se optuženiku zavežu ruke, jedan kraj konopa bio je zakvačen na kukici koja se nalazila u podu ili na zidu, a drugi kraj konopa vukao je krvnik. Ako krvnik nije uspio niti tad dobiti priznanje uslijedila je upotreba tzv. *španjolske čizme*.

Španjolska čizma bila je vrlo slična *palčenici*. Bila je većih promjera i služila je za nogu odnosno stopalo. U sebi je sadržavala čavle kao i *palčenica* te je imala isti učinak. Stezanje mesa i drobljenje kostiju.

Nakon *španjolske čizme* uslijedilo je dizanje na kolotoru. Ovo mučenje je bilo toliko teško i užasno da pripada jednoj od najtežih tortura. Ruke su vezane ukriženo na leđima, a konopac oko gležnjeva vezan je o uže kolotura na stropu. Natezanjem konopa tijelo se dizalo u vis, a da bi tortura bila što veća na noge su stavljani kameni ili željezni utezi koji su težili do četrdeset kilograma.

Scalae, lojtre ili *ljestve* nazivaju se najstrašnijim mučilom. Optuženika bi plegli na ljestve polegnute na zid, zavezali mu ruke za ljestve, a noge bi zavezali konopom koje se namatalo na vijak. Pomoćnikovo okretanje vijka rezultiralo je rastezanjem zglobova i ligamenata. Ovo mučenje bilo je toliko užasno da su optuženi priznali gotovo sve za što ih se teretilo. Dodatak mučenju jest paljenje pazuha optuženika malom bakljom, a na nastale mjehure sipao se gorući sumpor.

Sljedeća sprava za torturu nosi ime *greben*. On je vrlo sličan stolcu tako da se spominje i naziv *vještičji stolac*. Ova naprava je sadržavala čavle duž cijelog stolca, a optuženici su morali sjediti na njemu.

Konjić je još jedna od sprava za kojeg se ne može utvrditi kako točno izgleda. Poznato je samo da služi za rastezanje tijela.

Španjolski magarac naziv je za visoku klupu koja na sebi ima trokutastu, oštru napravu koja ulazi u međunožje. „Jahanje“ na ovoj spravi od samo sat vremena ubilo bi i najjaču ženu. Suci su smatrali da je vrag došao kako bi joj skratio muke i zadavio ju te da je to razlog zbog kojeg

je umrla.

Tortura nije bila jedina metoda kojom se dokazivalo povezanost s čarobnjaštvom. Jedna od metoda dokazivanja jest *vaganje vještica*. Za vještice se smatralo kako zasigurno ne teže više od trogodišnjeg djeteta zbog njihove mogućnosti letenja. Vješticu bi se skinulo do gola kako bi bili sigurni da nigdje nije sakrila nešto što bi ju učinilo težom. Vagane su na olakšanoj vagi kako bi iznos njihovih kilograma bio što manji.

Pokus sa suzama je sljedeći način kojim su pokušavali otkriti vještice. Ako prilikom mučenja optuženik ne pusti suzu, on je zasigurno kriv. U velikoj boli vještice su toliko plakale, ali tada je zaključak bio da je plač svejedno samo glavna osobina ženskoga djeteta.

Sud hladne vode još je jedna od metoda otkrivanja vještica. Optuženika bi zavezali oko struka i bacili u rijeku. Ako je na vodi plivala, sigurno je kriva, a ako je odmah potonula brzo bi je izvlačili konopcem iz rijeke i oslobađali svih optužbi.

Pokus s nosom izvodi se tako da krvnik udari optuženu po nosu. Prema boji krvi vidi se za što je kriva. Što je boja tamnija to je grijeh veći i teže oprostiv.

5. Zaključak

O vješticama, demonima i čarobnjaštvu pisana su mnoga djela. Oni su svojevrsni fenomen prošlih vremena. Fasciniranost neobjašnjivim stvarima ponukala je ljude za pronalaskom nečega ili nekoga na koga bi mogli svaliti svu svoju nesreću. U radu je bilo riječi o pripravicima ljekovitog bilja o kojima ljudska populacija zna već stoljećima unatrag. Mnogo puta u današnje vrijeme prilikom svađe ili nezadovoljstva susrećemo izjave u kojima želimo nekome zlo. Za vrijeme masovnih progona vještica, ta, jedna rečenica mogla je odlučivati o nečijem životu odnosno smrti. Također, osuditi nekoga za čarobnjaštvo i suradnju s vragom samo zbog madeža na tijelu je suluda, ali tada vrlo uobičajna i normalna pojava. Progoni vještica u Europi bili su relativno slični. Negdje je progon započinjao prije, negdje poslije, ali s istim ciljem - zaštitom kršćanstva i ubijanja ljudi za koje se vjerovalo da donose zlo i nesreću. Torture koje su tada žene proživljavale bile su izrazito strašne. Inovirale su se naprave za torturu (od torture vatrom i vodom do *španjolske čizme i ljestava*), bilo je potrebno sve manje dokaza za optužbu i osudu, a sve u cilju istrebljenja vještica. Potlačenost žene je vidljiva u odnosu vještica – krvnik. Žena je u većini slučajeva vještica, a krvnik, onaj koji vrši presudu, je muškarac. Kršćanska teologija smatrala je da nitko osim Boga nema nadnaravne moći, a procese inkvizicije su vršili i sudske presude su nerijetko donosili suci, kršćani. Navedena literatura upućuje na vrlo srodna znanja. Bayer i Hruškovec opisuju proces torture u Hrvatskoj. Obojica spominju upotrebu istih sprava, a Bayerovo djelo ipak je bogatije zbog dokumenata iz sudskih procesa. Djelo *Malleus Maleficarum* nekadašnji je temeljni inkvizitorski priručnik te je postao jedan od najvažnijih izvora za proučavanje navedene teme. Činjenica da progoni vještica nikad nisu zakonom obustavljeni nego su jednostavno izumrli govori mnogo o društvenim prilikama na području današnje Hrvatske. Sve dok Marija Terezija nije donijela odluku da se svi dokazi moraju njoj prosljediti, vještice su bile olako osuđivane. Nakon 1758. godine i izdane odredbe ne postoji niti jedan zapis o progону vještica.

Literatura

1. TKALČIĆ, Ivan Krstitelj (1981) Parnice proti vješticama u Hrvatskoj, Zagreb: Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 103: 83-116
2. BAYER, Vladimir (1982) Ugovor s đavlom-procesi protiv čarobnjaka u Evropi, a napose u Hrvatskoj, Zagreb: Informator, treće neizmijenjeno izdanje.
3. INSTITORISH Henrich, SPRENGER Jacob (1787) Malleus maleficarum (Malj koji ubija vještice), Zagreb: Stari grad 2006.
4. HRUŠKOVEC, Tomislav (1998) Đavlu zapisane, o vješticama u Zagrebu i Hrvatskoj, Zagreb: Imprime
5. <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=56470>